

SIVÁK, J.: *Náhradní mateřství v českém právu a související otázky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 92.

Náhradní mateřství je typickou ukázkou toho, že život tvoří právo, nikoliv právo život. Publikace JUDr. Jakuba Siváka, Ph.D., která vyšla v červnu tohoto roku, je první publikací, která se zabývá komplexně právními konsekvencemi náhradního mateřství^{*)}, tedy odnošení dítěte ženou pro jiné rodiče. Ačkoliv náhradní mateřství máme tendenci posuzovat jako důsledek medicínského a sociálního pokroku, je dobré si uvědomit, že jeho podstata (řešení neplodnosti manželky) tu je odnepaměti. Medicínský pokrok jen rozšířil možnosti řešení a přibýlo etických otázek (dříve jen, zda je početí s jinou ženou než manželkou morální a zda je morální dítě pro jiné porodit, dnes i, zda je etické vkládat embrya biologických rodičů do dělohy vybrané náhradní matky).

Publikace Jakuba Siváka je přirozeně velmi čtivá, neboť popisuje živý problém, k němuž nelze už z povahy věci zaujmout objektivní stanovisko. Tento fakt a velkou roli emocí každého člověka v přístupu k tomuto problému autor sobě čtenářům přiznává již v předmluvě. O to více je třeba dát diskusi na toto téma alespoň nějaký všeobecně přijímaný základ.

Tím autor začíná a v první části publikace uvádí definice základních pojmů – náhradní mateřství, asistovaná reprodukce a umělé oplodnění – aby bylo zcela zřejmé, k čemu se publikace vztahuje, resp. v jakém smyslu má čtenář tyto pojmy v publikaci vnímat. V části druhé přistupuje ke klíčové otázce, a to k právní „(ne)úpravě“ náhradního mateřství v České republice. Začíná tedy informací, která je dnes již notorií, a to, že náhradní mateřství je v českém právním řádu zmíněno jen jednou, v § 804 občanského zákoníku v souvislosti s institutem osvojení. Z toho je tedy zjevné, že české právo o existenci náhradního mateřství ví, nijak jej však civilněprávně (v rámci práva rodinného) nereguluje. Nabízí se tedy prostor pro výklad, který autor podává z úhlu zdánlivé smluvní volnosti, kdy teoreticky nic nebrání uzavření smlouvy mezi náhradní matkou a „objednatelským párem“. Je zde však obecný zákaz smluvní úpravy osobnostního statutu člověka a navíc, jak autor zdůrazňuje, není možné zapomínat na to, že taková nepojmenovaná smlouva by upravovala práva třetí osoby, tedy dítěte, které se má narodit. Náhradní rodičovství vede k prvotnímu, *originárnímu* rodičovství *objednatelského* páru. K tomu všemu navíc dochází zpravidla za úplatu, i když existují i altruistická náhradní mateřství nejčastěji v rámci rodin.

Legálním řešením neplodnosti v České republice je osvojení nebo oplodnění *in vitro*. Institutu osvojení se autor věnuje velmi podrobně, velkou pozornost přitom věnuje judikatuře, která se týká výkladu pojmu „nejlepší zájem dítěte“,

^{*)} Ministerstvo spravedlnosti ve spolupráci s Ministerstvem vnitra v současné době dopracovává analytický materiál k náhradnímu mateřství, po jehož projednání a vyhodnocení lze předpokládat i legislativní řešení této důležité otázky.

který je klíčový pro posuzování uznávání náhradního rodičovství vzniklého v zahraničí soudy v České republice. Jak praxe nasvědčuje, tento zájem dítěte má být zvažován na prvním místě a být na něj kladen důraz, nemá však v rozhodování ve věci vždy absolutní prioritu. Nejlepšimu zájmu dítěte v kontextu existence náhradního mateřství věnuje autor celou část šestou publikace.

Kapitola čtvrtá druhé části publikace se věnuje otázce otcovství při náhradním mateřství. Nejprve autor pojednává o domněnkách otcovství a poté se věnuje institutu popírání otcovství. V souvislosti s náhradním mateřstvím je otázka otcovství podstatná v situaci, kdy by náhradní matkou byla vdaná žena, tedy dojde-li ke kolizi s první domněnkou otcovství. Při umělém oplodnění vdané ženy se souhlasem manžela existuje ochranná lhůta vylučující popření otcovství manželem, atp.

Velmi důležitá je kapitola pátá, ve které se autor zamýšlí nad smluvní povahou náhradního mateřství v souvislosti s právními instituty bezdůvodného obohacení a darování.

V části třetí autor nahlíží na náhradní mateřství pohledem trestního práva České republiky. V úvodu popisuje skutkovou podstatu trestného činu svěřením dítěte do moci jiného podle § 169 trestního zákona. Upozorňuje, že trestnost jednání nemusí být přisuzováno výhradně náhradní matce, ale je zde i trestnost účastenství (organizátor, návodce, pomocník, tedy *objednatelský* pár a případně participující zdravotnické zařízení tedy nesou také trestněprávní rizika). Klíčovou otázkou trestnosti jednání potom je materiální znak trestného činu – společenská škodlivost, u níž vyhodnocení její existence nebo absence už bude ovlivněno subjektivním přístupem posuzovatele jednání. Další podstatnou otázkou bude prvek protiprávnosti jednání – lze skutečně u realizování náhradního mateřství hovořit o rozporu s právním řádem jako celkem?

Část čtvrtá se nazývá Náhradní mateřství v České republice krok za krokem. A vskutku, počínaje údaji o původu biologického materiálu a vytvoření embrya, pokračujíc poznatky o způsobu výběru náhradní matky až po uzavření smlouvy o náhradním mateřství, věnuje se tato část popisu faktické situace, tedy tomu, jak náhradní mateřství u nás funguje.

Část pátá popisuje přístup jiných zemí k náhradnímu mateřství – konkrétně je popsána situace v USA, SRN, Velké Británii, na Ukrajině, v Rusku a v Indii a poslední kapitola podává informaci k mezinárodnímu kontextu v obecné rovině.

Jakub Sivák nepomíjí ve své útlé, ale věcnými poznatky nabitě knize ani morální aspekty náhradního mateřství, aniž by však aspiroval na představení toho pravého jedině správného pohledu na věc. Znovu se vrací k otázce limitů smluvní volnosti a více ji rozpracovává, v rámci filosofických úvah k problému prezentuje pohled z perspektivy Jeremy Bentham a Immanuela Kanta, kapitolu pak uzavírá pohledem na náhradní mateřství z hlediska křesťanské morálky.

Úvahy *de lege ferenda* jsou přirozeným zakončením myšlenkově i fakticky podnětné publikace. Souhlasím s názorem autora, že právní vakuum, ve kterém se náhradní mateřství v České republice nachází, je dlouhodobě neakceptovatelné. Nelze se smířit s právní nejistotou náhradní matky, *objednatelského* páru, ale především dítěte, které se z náhradního mateřství narodilo, stran rodinných vazeb a s nimi spojenými právy a povinnostmi. V rámci vypořádání se s etickou otázkou bude nepochybně diskutováno i to, zda bude platit stejná právní úprava pro objednatelé heterosexuální i homosexuální, páry i jednotlivce.

Předmětem diskusí již je a i nadále bude uznávání zahraničního náhradního mateřství v České republice, kde do kolize vstupují v cizině vzniklé nebo uznané a fakticky vytvořené rodinné vazby a výhrada veřejného pořádku pro rozpor s naším právním řádem.

Autor v publikaci prezentuje informace načerpané nejen z právních předpisů, ale také z legislativního procesu k nim (citace z důvodových zpráv k legislativním materiálům), z judikatury, z historie, právní literatury, ale také z praxe, když navštívil pro lepší vhled do tématu dvě reprodukční kliniky v České republice a zajímal se náhled lékařů participujících na umělém oplodnění i o osudy lidí, kteří tuto „službu“ vyhledali a jejich motivaci. Pro ilustraci autor také cituje z veřejných zdrojů „inzerce“ nabízející zajištění náhradního mateřství nebo jej poptávající.

Náhradní mateřství v českém právu a související otázky je knížka, kterou lze doporučit všem právníkům, zdravotníkům, psychologům a v rámci obecného vzdělání vlastně všem. Kromě odborného pohledu totiž nabízí poučení pro každého, jak je důležité na jakýkoliv společenský problém nahlížet komplexně a bez předsudků.

Petra Gronwaldtová Wagnerová